

UNA CREU OCCITANA AL PRIORAT DE BANYERES

ALBERT VIRELLA i BLODA

Vilanova i la Geltrú

UNA VISITA A BANYERES

Molt oportunament, en un assolellat diumenge, el dia 25 de maig d'enguany, i dins del marc cultural que porta per lema "CONEGUEM EL PENEDES" el nostre Institut d'Estudis ens portà a visitar diversos llocs de les rodalies del Vendrell i de l'Arboç, entre els la capella romànica de Santa Maria del Priorat de Banyeres. Personalment, coneixíem Banyeres, però mai no havíem vist per dins, la capella del Priorat, situada bo i tocant el cementiri del poble. Sabíem de l'antiguitat de Banyeres, segurament d'origen ibero-romà pels abundants vestigis trobats en diversos llocs del terme, però sempre ens havien cridat l'atenció aquelles quatre paraules ben comptades que, a partir de l'any 977, es llegeixen en les confrontacions de Santa Oliva publicades al Cartoral de Sant Cugat del Vallès: "*la guàrdia de Banyeres*" que nosaltres havem associat a la torrota, migpartida per l'antigor,

que té i que es veu tocant a les cases del veïnat per la part de tramuntana. Sabíem, també, que Banyeres havia estat lloc del domini bisbat, tal vegada per això la seva parròquia manté la dedicació a Santa Eulàlia, com la té la Seu de Barcelona, i que, com arreu, s'havien sovintejat plets i discòrdies entre el bisbat i els carlans, sobretot quan el domini de la poderosa família dels Banyeres.

En canvi, sabíem ben poc —quasi res— de Santa Maria del Priorat— i per això quelcom vam aprendre amb la palestra interessantíssima i plena d'erudició, amb què ens va delectar el nostre consoci Rodolf E. Hirsch, i amb la conversa que es va mantenir entre alguns altres socis i nosaltres mateixos, i ens plau esmentar com a bon informador al bon amic Esteve Cruaïes.

Se'ns va dir que la capella de Santa Maria havia format part d'un antic priorat benedictí que, pels segles XIII i XIV depenia del monestir de Santa Maria de Ripoll; que segons sembla, el document més antic que s'hi refereix és de l'any 1214; Guillem de Castellvell va donar al priorat els seus dominis de Salomó, de manera que, per molts anys, la jurisdicció d'aquest lloc pertanyia al Priorat de Banyeres. El Priorat, així i tot, va anar decandit. L'any 1592 era unit al col·legi benedictí de Lleida i més tard a Sant Pau del Camp, de Barcelona, i així fins a la desamortització.

D'aquest antic Priorat només en resta l'esglésiola de Santa Maria, que és ben bé prou. La seva curiosa particularitat és que consta de dues naus, que semblen edificades en èpoques diferents, i és, possiblement, la nau del costat de llevant, més antiga que la de la part de ponent. La primera nau té la volta més alta que la segona. Cada nau té el seu corresponent absis i una i altra es comuniquen per dues grans arcades obertes al gruixut mur mitger, de manera que formen una sola església. La nau de llevant té, a la façana Nord, un incomplet campanar de cadireta que en el seus bons temps havia portat dues campanetes o senys. La paret mitgera sobresurt en aquesta façana formant un contrafort. La façana de llevant, que donava al cementiri, té una porta ara tapiada, la qual, a la part de dins, forma una arcada que encabeix un sarcòfag amb quatre escuts d'armes i quatre columnetes, ja de l'època gòtica. La

façana de ponent té la porta d'entrada i un petit cos que sobresurt i que correspon a la sagristia. A l'interior d'aquesta segona nau, entremig de l'absis i la sagristia, s'obre al mur una fornícula de pedra cairada, amb arquet ogival, i vorejat d'una motllura amb decoració quatrifoliada. Dins d'aquesta fornícula hi havia una pedra de base recta i de costats arquejats, també en punta d'ametlla, amb uns curiosos relleus: unes rodetes de dos cercles concèntrics, dentats, a cada un del angles inferiors i, al mig, ni més ni menys que la CREU OCCITANA!

LA CREU OCCITANA SÍMBOL DELS CÀTARS.

La creu occitana, o creu de Tolosa, s'assembla a la creu de Malta, ja que en l'una i altra els quatre braços són triangulars amb els vèrtexs concorrents al centre. La diferència està que mentre que les bases dels triangles de la creu de Malta són segments rectilinis, la creu occitana té bases corbes, cada una amb tres punxes i cada punxa amb una fulleta arrodonida. La creu, com ja havem dit, es coneix amb més d'un nom. Segons el senyor Hirsch, al seu país se li diu "creu de Sant Waldemar". Entre nosaltres la creu es considera com "un indicatiu patent de la presència dels càtars".

Qui eren els càtars? Eren, ni més ni menys, que els seguidors d'una secta religiosa que es va estendre pels segles XII i XIII, secta que el concili de Tours (1163) declarà herètica i manà que fos perseguida. Els seus orígens són obscurs i la secta és coneguda per diversos noms: *Valdens*, per considerar-se seguidors de Pere Valdo, comerciant de Lion, convençut sectari que es va vendre tot quant tenia i va erigir-se en reformador dels costums. També se'ls anomenà *pobres de Lion*, *insabatats* (sense sabates), *càtars* (que vol dir purs) i *albigesos*, perquè fou a la ciutat occitana d'Albí on van patir la primera persecució.

Si confusió porten els seus noms, més encara n'hi ha sobre les seves creences i doctrines. No se sap que tinguessin un llibre simbòlic del seu cos de doctrina, de manera que és possible que, entre ells, hi haguessin moltes variants. En realitat, de les seves creences, només se'n sap el que van deixar escrit els seus adversaris i aquests, tampoc sempre estan d'acord. Sant Bernat deia

que aquests heretges es diferenciaven dels altres perquè amagaven la seva fe en lloc de predicar-la i mirar de propagar-la. El seu cas, però, s'explica ja que com sempre que hi ha crisis de fe, hi ha qui vol tornar als orígens de la religió, blasmant de la corrupció, del luxe i de la sumptuositat de les més altes jerarquies de l'Església, desobeint a bisbes i menyspreant els ritus del catolicisme ortodox. Ells creien en dos principis irreconciliables, el bé i el mal, cosa que els apropava al *maniqueisme* oriental amb el qual tenien molts punts de contacte. Ferran Soldevila no tractà massa bé a l'heretgia albigea: "no sols era una heretgia des del punt de vista de la fe, sinó també de la moral per tal com, entre altres coses, considerava pecat el matrimoni..." El segle passat, però, l'historiador Cesare Cantù aclaria millor el concepte: "Per a contreure matrimoni n'hi havia prou amb el consentiment d'ambdues parts, sense necessitat de benediccions", i, encara, en altre lloc, entre les preguntes que feien als neòfits del catarisme, hi posa aquestes dues: "¿No contaminaràs el teu cos amb la luxúria? ¿No et posaràs al llit sense camisa i sense calçotets?" i així per l'estil, tot més aviat dins d'un puritanisme quasi d'il·luminat.

Quelcom de bo —o de singularment atractiu— tindria la nova secta ja que aviat guanyà molts adeptes per les terres occitanes, on els dispensava una gran tolerància, gairebé diríem protecció, el comte Ramon VII de Tolosa. D'ací que la creu de Tolosa esdevingués aviat el senyal emblemàtic dels càtars o albigesos.

EL CATARISME A LES TERRES DEL PRINCIPAT

Com que les noves creences s'estenien com una taca d'oli, en un concili celebrat a Girona l'any 1197 el rei Pere II signà un decret manant expulsar els vulgarment anomenats "*Pobres de Lion*", va confiscar els seus béns i va manar cremar els que no obeïssin. Per altra part, l'any 1207, el Sant Pere Innocenci III proclamà una creuada contra els heretges albigesos. Els frares del Císter van publicar la nova creuada. El rei de França contribuí amb quinze mil homes. Nombrosos nobles francesos del Nord s'hi alistaren cobejosament pensant amb el profit que treurien en rabejar les riques terres meridionals de la parla d'Oc. Aviat es va veure que el que, en un principi, s'havia proclamat com una

guerra Santa, es convertia en una autència invasió del Nord contra el Sud. El rei Pere I, lligat per parentiu i per aliances, va córrer a ajudar als de Tolosa amb un exèrcit de 40.000 peons i 2.000 cavallers. L'episodi de Muret (1213) en el qual el rei Pere va perdre la vida, significà un desastre pels catalans, però no el fi d'aquella guerra. La continuà el comte Ramon VI de Tolosa fins a la mort (1222) i la prosseguí el seu fill Ramon VII fins a l'any 1229, en què es va sotmetre promentent fidelitat al rei de França i a l'Església Catòlica. Així i tot, no quedà extirpada la secta càtara. Heretges i no heretges, fugint del perill, van entrar a les terres catalanes, creant un nou problema a la nostra gent.

L'arquebisbe de Tarragona, Aspàreg de la Barca, fou qui primer aplicà rigoroses mesures contra els albigesos, i va ajudar-lo en aquesta tasca el prior Rodolf de la Cartoixa d'Escala Dei, que poc temps abans havia fundat el rei Pere I. Més tard, l'any 1235, el Sant Pare Gregori IX designava a Bernat Calbó, bisbe de Vic, com a encarregat de combatre l'heretgia albigea a la província eclesiàstica de Tarragona, i va donar-li per a coadjutors per a la inquisició dels heretges, el Prior dels Dominics de Barcelona i a fra Guillem de Barberà, del mateix orde. Passava això l'any 1235, sis anys després de la capitulació del jove comte de Tolosa. Vol dir que l'emigració de gent occitana —heretges i no heretges— continuava cap a les terres del Principat i en una tal proporció, que el puntual historiador que fou Jaume Vicens i Vives, en "Notícia de Catalunya", p. 65., es pot referir a "l'arribada dels capitals llenguadocians, que es refugiaren a Catalunya davant la invasió dels francs llavors de la croada contra els albigesos" com una de les excepcionals ocasions en què a Catalunya es disposà de grans capitals.

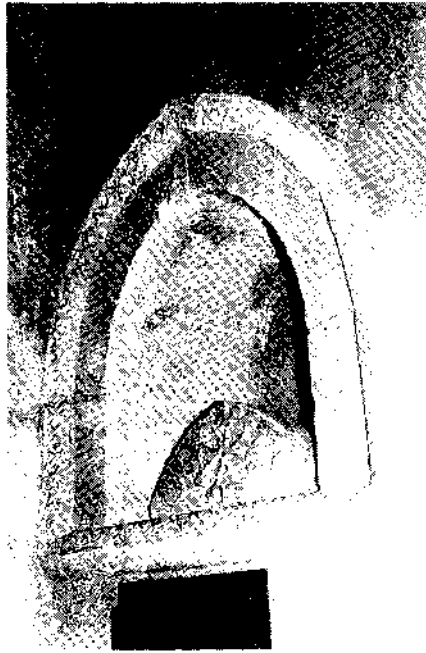
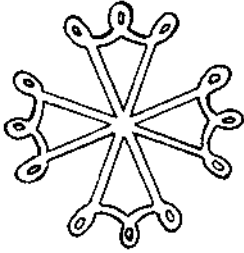
SANT RAMON DE PENYAFORT I ELS HERETGES.

Evidentment que un home del Penedès, Ramon de Penyafort, i preclar dominicà, mort a Barcelona, el 6 de gener de 1275, i nascut en data no coneguda, no abans de l'any 1185 si se li assignen noranta anys de vida, havia de topar de ple amb tots els fets relacionats amb la introducció de l'heretgia càtara a Catalunya. Ramon es trobava a la cort papal d'Spoletto, l'any 1232, quan Gregori IX enviava un primer manament a l'arquebisbe per a pro-

cedir contra "la mòrbida amenaça de l'heretgia, serpent que, poc a poc, com el cranc, està infectant, segons ens diuen, la Província Tarraconense". Tres anys després, trobant-se encara a Roma, Ramon de Penyaafort donà el seu parer sobre el procediment a seguir contra els dits heretges, referint-se als Valdencs, dels qui també deia *esse bonos homines*, i recomenava que amb ells s'usi de paciència i penitència, aquesta segons la gravetat dels crims confessats i la sinceritat dels propòsits d'esmena, i esmentava l'empresonament, la confiscació de béns i el cremar-los, això sí, pels *Principes saeculares*. El mateix any, des de Perusa, encarrega a Bernat Calbó, bisbe de Vic, i als dominicans, que inquireixin sobre els religiosos de la província Tarraconense que són sospitosos de l'error de l'heretgia.

Pel 1236 Ramon de Penyaafort està de retorn a Catalunya i el trobem a les Corts de Montçó, com a representant de l'orde dels Predicadors, junt amb fra Miquel i fra Guillem de Barberà. Penitenciar del Papa, rep d'aquest ordres directes per absoldre i penitenciar a magnats que han caigut en les penes imposades als heretges. A Ramon de Castellrosselló —any 1237— se li decomissen totes les seves terres i propietats a favor del rei Jaume i se'l fa anar a la lluita per la presa de València o a la frontera, amb la milícia, contra el pagans. Robert de Castellrosselló no s'esmena i torna a l'heretgia, donant estatge el seu castell a homes infidels. El Sant Pare, des de Viterbo, mana que sigui empresonat. L'any 1238. Ponç de Vilamur, bisbe d'Urgell, consulta a Ramon de Penyaafort sobre el que s'ha de fer amb els heretges R. de Verignol i Jasbert de Barberà. Aquell mateix any, Fra Ramon de Penyaafort, "Cathalanus natione, Barchinonensis", fou elegit mestre general de l'Orde dels Predicadors.

El 1242 Ramon de Penyaafort donava normes per les quals es devia fer la inquisició dels casos d'heretgia que encara perduraven, i que classifica en diferents graus, com *creients* de l'heretgia, *suspectes* (que havien oït les prèdiques d'ells i amb ells havien resat i s'havien besat), *celadors* (que havien vist els insabatats a la plaça, o a casa seva i, coneixent-los, no els havien denunciat), *ocultadors* (que havien fet pacte de no revelar els heretges), *defensors* (que havien defensat els heretges de paraula, de fets o de qualsevolga altra manera, a la seva terra o a la dels altres),

factors (més o menys tots els abans dits, i a més els qui els havien donat ajudes, consells o favors) i *relapses*, ço és, els qui havent abjurat de l'heretgia, l'havien tornat a adoptar posteriorment. Entre les sectes herètiques s'anomenen els *Valdencs*, els *Insabatats*, i els *Pobres de Lion*, modalitats càtares que, com abans s'ha dit, ja venien quasi d'un segle abans. Com que la finalitat de fra Ramon era la de convertir els heretges, les sentències greus només s'aplicaven en casos molt difícils, com eren els relapses. Els heretges que perseveressin en els seus errors passarien al judici de la cúria secular i així poden ser per la *iusticiam secularem combustos*. Els penedits, estaven obligats a un seguit de contricions, la més pintoresca era la d'assistir a les solemnitats religioses de certes festes de precepte *discalceati, in brachis et camisia*.

I podem esmentar, encara, altra disposició determinant que si de la inquisició resultés que un heretge havia rebut sepultura en cementiri, els seus ossos, de ser possible destriar-los, deurien exhumar-se i ser cremats. Així es va fer amb els de Ramon de Josa, militar de l'Alt Urgell, partidari del comte de Foix. Malgrat

que ell, la seva muller Timbors i el seu fill Guillem Ramon juraren davant del bisbe d'Urgell haver abjurat de l'heretgia, després de mort, fou declarat creient de l'heretgia, receptador, ocultador, fautor i defensor, i van ser desenterrades i destruïdes les seves restes mortals. Casos així van justificar el blasme d'Antoni de Bofarull (*Historia Crítica de Catalunya*, III, p. 307 - Barcelona, 1876): "Falta de generosidad cristiana tuvieron los primeros perseguidores de herejes, cuando hasta se vengaban de aquello que la Iglesia misma da solo el nombre de polvo, en que todos nos hemos de convertir".

Sembla que millor sort van tenir les despulles del comte de Tolosa, sobre el qual el Sant Para encarregà a Ramon de Penyafort l'averiguació de si estava sincerament penedit a l'hora de la mort. Hi ha, també, el cas de Jasbert de Barberà, antic combatent de la host del rei Jaume en la conquesta de Mallorca i més tard pres per la Inquisició, convicte i confés de creient de l'heretgia càtara, absolt pel bisbe d'Elna, a instàncies del rei, va veure el 1247 la seva absolució confirmada per Ramon de Penyafort. Malgrat tot, Jasbert no abandonà la secta i el seu castell de Querbús fou el darrer reducte dels càtars de la Fonolleda.

Però el cas més important en què va intervenir fra Ramon fou el dels heretges de Berga. Descobert un important focus de l'heretgia valdesa, a instàncies de l'il·lustre Mestre dels Predicadors, es van aplegar en aquella ciutat l'Arquebisbe de Tarragona, que era Benet de Rocabertí, amb els bisbes de Barcelona i de Vic, i van condemnar a 168 heretges. El bisbe d'Urgell, cap a l'any 1254, era deposat, després d'un llarg període de suspensió, acusat d'haver estat negligent en aquell cas.

Tot aquest panorama, molt succintament exposat, ens posa de manifest que, durant tota la primera meitat del segle XIII, Catalunya es va veure immersa en una aliau d'heretgia càtara, certament portada pels fugitius de la repressió que es produïa a l'altra part del Pirineu i tolerada pel rei Jaume perquè els nou vinguts li facilitaven homes per a les seves campanyes de conquesta i per a la repoblació de les terres de reialenc. Poca és la documentació que en resta, però la pedra del Priorat de Banyeres val tant o més que un vell pergamí.

